

Pričevanje o mariborskem slovenskem gledališču pred prvo svetovno vojno

Ob pripravah na proslavo stoletnice ljubljanskega Dramatičnega društva sem se l. 1966 sestal s štirimi nekdanjimi igralci mariborskega Dramatičnega društva, ki so nastopali v njegovih uprizoritvah še pred prvo svetovno vojno (ustanovljeno je bilo 14. avgusta 1909). Bili so to Franjo Majer, eden najpopularnejših igralcev ónega obdobja,¹ Danica Savinova, hčerka delavnega člana Dramatičnega društva, njegovega režiserja in vodje njegove igralske šole Josipa Boca, operna in operetna pevka v mariborskem gledališču med vojskama,² Angela Gniušek in njen brat Zmago Hren, statista v uprizoritvah Dramatičnega društva pred prvo svetovno vojno. V pogovoru smo skušali osvetliti čas med 1909—1914, ko je slovensko gledališče v Mariboru doživelo hiter vzpon in razcvet. Ferdo Majer mi je takrat obljubil, da bo spomine nanj sam opisal, potem ko si jih bo zjasnil z brskanjem po časnikih tistega časa. Obljubo je izpolnil. Njegove spomine na mariborsko Dramatično društvo hrani Univerzitetna knjižnica Maribor v svoji rokopisni zbirki pod signaturo Ms 420.

Z Zmagom Hrenom pa sem se dogovoril, da se bova o mariborskem Dramatičnem društvu pogovarjala, pogovor pa posnela na magnetofonski trak. Zdelo se mi je namreč, da bi utegnil biti zanimiv; o mariborskem Dramatičnem društvu izpred prve svetovne vojske bi ne spregovoril eden njegovih voditeljev, organizatorjev ali vidnih igralcev, pač pa preprost gledališki navdušenec, statist. Šlo bi tedaj za spomine »malega gledališkega človeka«, za spomine iz neobičajnega gledališča.

Pogovor sva posnela v tedanji Študijski (danes Univerzitetni) knjižnici 17. novembra 1966. Kasneje sem ga dal stenografsko zapisati, nato pa natipkati. Tipkopis pogovora sem izročil ravnatelju Slovenskega gledališkega muzeja v Ljubljani Dušanu Moravcu, ker sem menil, da je kar uporabno pričevanje o delčku slovenske gledališke preteklosti.

L. 1978 pa me je prof. Mirko Mahnič iz Slovenskega gledališkega muzeja povabil, naj bi ta svoj pogovor z Zmagom Hrenom pripravil za objavo. Opremil naj bi ga z opombami in komentarji, sicer pa ga pustil neokrnjenega in nepopravljenega. Kazal naj bi nepolepšano podobo preprostega, a zagnanega ljudskega gledališčnika in njegove spomine na izredno razgibano slovensko gleda-

¹ Slovenski gledališki leksikon II, Ljubljana 1972, str. 405.

² Slovenski gledališki leksikon III, Ljubljana 1972, str. 616.

liško življenje v Mariboru, ki je imelo velik vpliv na nacionalno ovedanje slovenskega življa na Stajerskem.

Kdo je bil Zmago Hren?

Zmago Hren se je rodil v družini železniškega postajnega načelnika v Sežani 28. decembra 1893. Leto kasneje je bil oče premeščen v Maribor. Zmago Hren je tam obiskoval osnovno šolo in se izučil za trgovskega pomočnika. Kot sin narodno zavedne družine se je še pred prvo svetovno vojsko vključil v narodno-napredne organizacije. Bil je vnet član Sokola, vaditelj mladinske vrste, dober lahkoatlet, statist v uprizoritvah Dramatičnega društva. Njegov tovariš med slovenskimi mladinci je bil Makso Snuderl, takratni gimnazijec in kasnejši rektor ljubljanske univerze.³

Ob izbruhu prve svetovne vojske je bil Zmago Hren kot politični osumljenec aretiran, nato odpušen iz zapora kot politično nezanesljiv, pa poklican v vojsko. Ob prevratu 1. 1918 se je takoj pridružil Maistrovim prostovoljcem, ki so zasedli Maribor, nato pa se je bojeval na Koroškem. V novi državi je spet vneto deloval v društvih, bil pomožni knjižničar v Ljudski knjižnici in načelnik mariborskega sokolskega konjeniškega odseka. Postal je nižji uradnik v železniških delavnicah.

L. 1941 so ga okupatorji takoj aretirali in že junija pregnali skupaj z 80-letno materjo v Srbijo. Po osvoboditvi se je kot invalid vrnil v Maribor in se v železniških delavnicah povzpел do višjega komercialista.

L. 1947 je postal član občinske Zveze prostovoljcev-borcev za severno mejo 1918—1919 ter njen matičar in član predsedstva, kar je ostal do smrti 8. junija 1976.

Kot borec za severno mejo je dobil spomenico ob 40-letnici zavzetja Maribora in plaketo generala Maistra z diplomom.⁴

Pogovor med tovarišem Zmagom HRENOM in tovarišem Brunom HARTMANOM v Študijski knjižnici v Mariboru, dne 17. novembra 1966. Pogovor, posnet z magnetofonom, je tekel o mariborskem Dramatičnem društvu.

B. H.: Najprej bi Vas vprašal, kaj veste o nasprotju med Bralnim in pevskim društvom ter čitalnico v Mariboru. Vprašanje meri namreč na to, ali se je kazalo nasprotje tudi med gledališkima odroma teh društev.⁵

³ Pismo akademika prof. dr. Maksa Snuderla meni 31. marca 1979.

⁴ Podatki Cirila Skvarče matičarja ZPBSM meni 7. marca 1979.

⁵ Pismo akademika prof. dr. Maksa Snuderla meni 31. marca 1979.

⁶ Slovensko »Delavsko bralno in pevsko društvo v Mariboru« je bilo društvo, ki naj bi odtegnilo slovenske delavce od socialne demokracije in anarchizma in jih povezovalo s Slovensko narodno idejo. Njegov ustanovni občni zbor je bil 1. julija 1894 v prostorih mariborske Slovenske čitalnice. Prvi društveni predsednik (tudi predsednik pripravjalnega odbora) je bil železniški sprevodnik Štefan Skrbinšek, oče uglednih slovenskih gledališčnikov Milana, Vladimira in Stefanja.

Nameni, pa tudi pravila Delavskega bralnega in pevskega društva v Mariboru so bili na moč podobni tistim Slovenske čitalnice, v kateri so se zbirali skoraj izključno meščani. Društvo se je namenilo gojiti petje, skrbeti za čitalnico in knjižnico, za družabno življenje, v katerem je bila gledališču namenjena posebna pozornost, posebej še, ker se je društvo gmotno vzdrževalo predvsem z izkupičkom od gledaliških predstav.

Ko sta se Delavsko bralno in pevsko društvo ter Slovenska čitalnica preselila v novo stavbo Narodnega doma (l. 1899), sta dobila na voljo lepo dvorano in primeren oder. Gledališki odsek Delavskega bralnega in pevskega društva je bil podjetnejši; prvi je v Mariboru priredil večdejsko igro v slovensčini — Morrjevega Revčka Andrejčka. Z gledališkim odsekom Slovenske čitalnice je prihajal navzkriž zavoljo najemanja dvorane v Narodnem domu, zaradi najemnine zanjo in zaradi programiranja njunih predstav. Bilo je več poskusov, da bi se odseka delovno povezala, toda šele pobuda Delavskega bralnega in pevskega društva iz l. 1908 je končno uresničila združitve slovenskih gledaliških sil (liberalnega tabora) v Dramatičnem društvu, ki je bilo ustanovljeno 14. avgusta 1909.

Glej: Ustanovni zbor slovenskega delavskega bralnega in pevskega društva v Mariboru. — Slovenski gospodar, Maribor 28 (1894) 27, 5. VII.

PiPuš dr. R.: Štefan Skrbinšek. — Tabor, Maribor 7 (1926) 259, 14. XI.

Srečanje igralcev mariborskega Dramatičnega društva ob otvoritvi razstave »Dramatično društvo v Mariboru od 1909 do 1914« 22. aprila 1967 v Studijski knjižnici Maribor. Od leve proti desni sedijo: Bruno Hartman in igralci Franjo Majer, Zmago Hren, Angela Gntušek in Danica Savinova

Z. H.: Bilo je nekaj med njima, to vem sigurno, bilo je neko nasprotje, vendar o podrobnostih ne bi mogel govoriti, ker sem pozabil na vzroke. Znano mi je, da je prišlo do nekih nesporazumov med našimi voditelji, vendar so se počasi uredili.⁶

B. H.: Kako pa je bilo s političnim nasprotjem med klerikalci in liberalci ob ustanovitvi Dramatičnega društva? Bajе »Straža« ni objavljala programa Dramatičnega društva, tako da se je nekako distancirala od njegovega dela.

Z. H.: Klerikalci so imeli svoje prostore v Splavarski in v Lekarniški ulici in so imeli interes, da so forsirali nabožne stvari. V Narodnem domu pa je bila doma naprednejša misel, napredovala je pri vseh naših prireditvah. Naši voditelji so gledali prvenstveno na kulturni razvoj Maribora, so pa šele na drugi strani gledali na tisto, na politično.⁷

Hartman Bruno: Ustanovitev mariborskega Dramatičnega društva. – Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja 11. Ljubljana 1968, str. 26.

⁶ Nesporazume med Delavskim bralnim in pevskim društvom Maribor in Slovansko čitalnico pred ustanovitvijo Dramatičnega društva je sprožalo tekmovanje med njima. Slovanska čitalnica si je lastila večje pravice pri uporabi odra in dvorane v Narodnem domu, menila pa je tudi, da so predstave Delavskega bralnega in pevskega društva na nižji ravni; občinstvo da nepoučeno meni, kakor da slabe predstave pripravlja čitalniška gledališka skupina. Nasprotja so se rojevala tudi zaradi gmotnih prednosti, ki so jih zagotavljali dobro izbrani termini predstav in družabnih prireditev.

⁷ Dvorana v Splavarski ulici 4 (Flossergasse), ljudstvo je ulico imelo za »fiosarico«, je bila na dvorišču nekdanje gostilne Pri roži. Pred prvo svetovno vojsko je imelo v njej prostore Katoliško delavsko društvo (Katholischer Arbeiterverein); v njih je izza ustanovitve l. 1906 gostovala Slovenska krščansko-socialna zveza. Zato so na odru uprizarjali tudi gledališke igre v slovenščini. Katoliško usmerjena društva so na njem nastopala še med vojskama.

Dvorana v Lekarniški ulici 6 (Apothekengasse) je bila v prvem nadstropju gostilne »Zur Stadt Graz« (med vojskama gostilne »Rotovž«). Danes je dvorana v južnem delu stavbe na

B. H.: Kdo je izbiral repertoar Dramatičnega društva?

Z. H.: Repertoar so izbirali naši odborniki oziroma društveno vodstvo, to so bili predvsem pedagogi, profesorji z učiteljsišča, profesorji z gimnazije. V društvu pa so bili zastopniki, predvsem igralci, ki so imeli toliko smisla za repertoar, da so vedeli, kaj lahko naš ansambel ustvari za mariborsko publiko.

B. H.: To se pravi, da ni bilo dramaturga, enega človeka, ki bi, recimo, izbiral repertoar? Ga je izbiral odbor dramatičnega društva?

Z. H.: Odbor Dramatičnega društva, ki je poklical tudi druge strokovnjake, kateri so potem lahko svetovali.⁸

B. H.: Ali poznate mogoče nekaj imen teh svetovalcev?

Z. H.: Rekel bi, to so bili razni prosvetarji, med njimi, lahko rečem, da so bili direktor Schreiner, profesor Pivko, profesor Favai, profesor Mravljak; saj jih je bilo več, drugih se ne spomnim; naši ljudje v vodstvu, npr. tovariš Kejžar, ki je bil vodja vsega, potem Dobrave, Boc, ki je bil režiser naših največjih prireditev, torej nekaj jih je bilo, no...⁹

B. H.: Zdaj pa, kdo je tekste prevajal?

Rotovškem trgu 2, v kateri sta Mariborska knjižnica in Lutkovno gledališče Maribor. Lastnik stavbe je bil sredi prejšnjega stoletja pivovarnar Franc Tscheligi. Ta je dvorano v letih 1867–1874 dalaj v najem mariborski Slovenski čitalnici, ki je v njej na zložljivem odru pripravila več slovenskih gledaliških predstav. 1. julija 1880 se je v Lekarniško ulico 6 (ljudstvo ji je vzdelo ime »apotekarica«) vselilo Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov (Katholischer Gesellenverein), potem ko si je bilo v dvorani omislilo nov, »moderen« oder. Po prvi svetovni vojski so dvorano uporabljali »Orli, Ljudski oder, Krščansko-socialna zveza, Slovenska kmečka zveza, Orlice itd.« S 1. julijem 1924 je moralo društvo prostore v Lekarniški ulici zapustiti.

O tem glej: (Ljuba Matija): Nekaj zgodovine »Kat. društva rokodelskih pomočnikov« v Mariboru. Maribor 1925, str. 11–12.

⁸ Za repertoar je skrbela društvena intendenca. Vanjo so bili po društvenih pravilih (objavljena so v članku Bruna Hartmana: Ustanovitev mariborskega Dramatičnega društva v Dokumentih SGM (1968) 11, str. 31–33) izvoljeni trije odborniki (na primer v sezoni 1912/1913 Franc Pajnhart, Vilko Weixl in Jakob Novak, v sezoni 1913/1914 pa dr. Karl Koderman, Franjo Majer in Josip Boc). Zadnjo besedo pri potrditvi repertoarja je imel društveni odbor.

Za prvo sezono 1909/1910 so okvirni repertoar potrdili na seji prisotni odborniki Srečko Stegnar, dr. Fran Rosina, Stefan Medved, Ivan Kejžar in Peter Poč. Društvu je pri oblikovanju repertoarja pomagal ravnatelj ljubljanskega slovenskega gledališča Fran Govekar (za pomoč v prvi sezoni so se mu zahvalili na odborovi seji 12. maja 1910), svetoval pa je tudi ljubljanski igralec in režiser Hinko Nučič. Ob začetku sezone 1910/1911 je društvo občinstvu predložilo že tiskan repertoarni načrt.

Društvo si je takoj ob ustanovitvi nakupilo pri založniku in tiskarju Andreju Gabrščku v Gorici vso tedanjo dramsko literaturo v slovensčini. S knjigami, ki jih je ob ustanovitvi dobilo tako od Slovenske čitalnice kakor od Delavskega bralnega in pevskega društva Maribor, si je ustvarilo temelj za precejšnjo dramsko knjižnico, iz katere je posojalo besedila drugim slovenskim gledališkim skupinam, zlasti po Štajerskem. Z avtorji se je dogovarjalo za originalna slovenska dela, ali za prevode tujih del. L. 1913 mu je izročil v hrambo vse svoje dramske spise in prevode jezikoslovcev in slovenstveni zgodovinar dr. Karl Glaser.

Avtorske pravice je društvo urejalo z dunajsko agencijo dr. Eiricha, ki je z njo ustrezno pogodbo že l. 1904 sklenila za svoj gledališki odsek mariborska Slovenska čitalnica.

Sestavila repertoarja je društvu kajpada nakopavala nemalo problemov. Strnjeno jih je izoblikoval na obnem zboru Dramatičnega društva v Mariboru dne 23. maja 1913 dr. Radoslav Pipuš, ko je dejal, da je »... izbira iger pri našem mešanem ljudstvu in različnih okusih jako težavna zadeva posebno, ker ni pri izbiri od nikoder inicijative«. (Gl. knjigi zapisnikov, spravljene v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.)

V sezoni 1913/1914 je mariborsko Dramatično društvo uskladilo svoj repertoar z repertoarjem celjskega Dramatičnega društva, saj sta nameravali tesno sodelovati in izmenjavati pedstave. To jima je bilo toliko laže, ker sta družno anagažirali poklicnega režiserja Josipa Moika. (Gl.: Gradišnik Fedor: Zadnja sezona celjskega Dramatičnega društva 1913/1914 — pred izbruhom prve svetovne vojne. — Dokumenti SGM (1968) 11, str. 42–50.)

⁹ Prof. Henrik Schreiner je bil ravnatelj mariborskega državnega moškega učiteljsišča, dejaven član in odbornik mariborske Slovenske čitalnice, organizator njenega gledališkega delovanja, režiser in dramaturg (gl. SBL III, str. 243–244). Prof. dr. Ljudevit Pivko (gl. SBL II, str. 368–369) je bil prav tako profesor na moškem učiteljsišču; zlasti se je uveljavil kot kulturno-prosvetni in telovadni organizator ter narodno-obrambni delavec. Prof. Ivan Mravljak se je izkazal kot igralec — prof. Ivan Favai pa kot igralec in kasneje, med vojskama, kot delavski prosvetar in politik. Poučevala sta na gimnaziji. Ivan Kejžar, predsednik Dramatičnega društva, sicer železniški nadzornik, je bil politik (zlasti je deloval v Zvezi jugoslovanskih železničarjev) in kulturno-prosvetni delavec. Ferdo Dobrave je študiral pravo v Pragi, sicer pa je bil vnet igralec in knjižničar; uradnik Josip Boc je bil režiser, vodja dramske šole in eden najvidnejših organizatorjev mariborskega Dramatičnega društva (gl. Slovenski gledališki leksikon III, str. 63).

Mladi igralci mariborskega Dramatičnega društva bratje in sestre Hrenovi (posnetek okrog l. 1910). Od leve proti desni: Zmago (1893), gimnazijca Josip (1892) in Vilko (1890) ter učiteljčnica Angela (1895)

Z. H.: Prevajali so jih naši voditelji, tekste pa smo dobivali tudi iz Ljubljane. Med nami so bili tudi mlajši, dr. Šnuderl.¹⁰ Ta je imel tudi precej lepih uspehov. Tudi gotovi profesorji, a teh se sedaj ne morem spomniti.

B. H.: Kako pa vaje? Koliko časa ste potrebovali za vaje za kakšno uprizoritev?

Z. H.: Vaje so bile zelo različne, saj smo imeli manjše pa tudi večje predstave. Predvsem je bilo odvisno od prostora, kjer smo lahko imeli posamezne vaje. Te so bile v Narodnem domu, in sicer včasih v nekaterih čitalniških prostorih,¹¹ potem pa v dvorani na odru samem. Najprej so bile čitalne vaje in potem se je razvilo. Bilo je zelo težko; najprej je vadila skupina solistov, potem pa še statisti pri večjih prireditvah à la V znamenju križa, Rokovnjači, ko je bilo treba spraviti na oder precej ljudi.

B. H.: Koliko vaj ste navadno imeli? Neki podatek mi pravi, da ste predstavo običajno naštudirali v treh tednih. Ali so bile vaje vsaj dan ali so bile zelo različno?

Z. H.: Vaje so bile zelo različno. Nastopalo se je v razmeroma kratkem času. Vaje so bile dvakrat na teden, včasih je bilo potrebnih tudi več. To se pravi,

¹⁰ Hrenova trditev o mariborskih prevajalcih je preveličana. Od mariborskih »voditeljev« je za Dramatično društvo le prof. dr. Ljudevit Pivko prevedel Baarovo otroško spevoigrro »Betlehemske pastirje«, ki so jo zaigrali 6. januarja 1912. (Gl. RSG str. 374.)

Makso Šnuderl, kasnejši odvetnik, rektor ljubljanske univerze in redni član SAZU, je bil v letih 1909–1914 dijak mariborske gimnazije. Za Dramatično društvo takrat ni prevajal. Pač pa je kot osmošolec prevedel Mollérovega Skopuha, vendar so prevod uprizorili šele v mariborskem Narodnem gledališču 17. marca 1922. (Gl. RSG str. 384.)

¹¹ O tem mi je akademik prof. dr. Makso Šnuderl pisal 16. maja 1979.

¹² Slovanska čitalnica je imela v Narodnem domu v 1. nadstropju tri sobe. (Gl. zapisnik 9. odboro ve seje Slov. čitalnice 29. decembra 1899. Spravljen je v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.)

da smo za eno delo, seveda če ni bilo zelo zahtevno, imeli 10 do 15 vaj. Če pa so zahtevali razni nastopi, da smo morali postaviti na oder večjo skupino, pa smo morali predstavljati praktikable, tedaj smo imeli vendarle 15 do 20 vaj.

B. H.: Ali je kdo posebej skrbel za slovenščino na odru ali je bila to samo režiserjeva dolžnost?

Z. H.: To je bila režiserjeva dolžnost, so pa tudi prišli včasih znanstveniki, prosvetarji, profesorji, ki so tudi potem na licu mesta opozorili na napako.

B. H.: Kdo pa je bil to? Mogoče profesor Pivko?

Z. H.: Pivko je bil, potem so bili . . . , ne vem več.

B. H.: Ste takrat elkali?

Z. H.: Ja! Kaj?

B. H.: Če ste takrat elkali? To se pravi, če ste izgovarjali, na primer, »l« na koncu deležnikov?

Z. H.: Torej pri nas je bilo vse to nekako v razvoju. Mi smo gledali na to, da smo narodu nudili čimveč prireditev in zabave. Narod pa je prišel od blizu in daleč in smo imeli skoraj vedno prenatrpano. Tuintam je bila kakšna igra bolj šibka, no, na splošno pa je bila dvorana vedno polna. Bodisi dvorana kot taka, tudi sprednja dvorana in še galerija je bila tako natrpana, da smo se včasih bali, da se bo podrla.

B. H.: Ko sva pri obiskovalcih, od kod pa so prihajali gledalci na predstave? Menda ne samo iz Maribora, ampak gotovo tudi iz okolice? Ali lahko poveste, od kod so ljudje prihajali?

Z. H.: V Narodni dom so prihajali ljudje iz daljnih in bližnjih krajev. Če omenim, npr. Slovenske gorice: začelo se je pri Lenartu, potem dalje, Ljutomer, in iz Murske Sobote so prihajali, tudi iz Prekije, iz Središča, Ormoža in Dravskega polja, mi pa smo šli gostovat v razne kraje.

B. H.: Ali so bili ti obiski organizirani? Recimo, ali so se gledalci na predstave vozili samo z železnico ali so se vozili tudi z vozovi? Zanima me še en podatek: rekli ste, da so gledalci prihajali iz Sobote. To je namreč zanimivo, zakaj Murska Sobota je bila takrat pod Ogrsko. Če so gledalci res prihajali od tam, bi bil ta podatek zelo dragocen.

Z. H.: Bila je skupina Slovencev v Soboti, vem, da so se oglašali in rekli, da so prišli gledat, kaj delajo naši Slovenci na naši severni meji.¹² Gledalci so pa včasih prišli tudi z okinčanimi vozovi, kadar smo imeli kakšno večjo prireditev. Je pa bila navada, da so prihajali zelo radi na naše prireditve, ker je bila to ena naših najbolj severnih postojank.

B. H.: V dvorani so bili sedeži razporejeni tako, da so bili spredaj fotelji. Najbrž je bilo tako, da je v parterju sedela narodna elita, na galeriji pa so bili preprosti ljudje. In kdo so bili ti preprosti ljudje? To me zanima. Recimo, mariborski delavci, kmetje ali kdo?

¹² Trditev Zmaga Hrena (ki jo je treba vendarle jemati z rezervo), da so Prekmurci-Sobočanci obiskovali slovenske predstave v Mariboru pred prvo svetovno vojno, bi dopolnila podatke o takratnih stikih med Slovenci obkraj Mure, med Avstrijo in Ogrsko. Iz Maribora so potekali kanali čez mejo, po katerih so v Prekmurje skrivoma spravljali mohorske knjige (začetnik akcije je bil v začetku devedesetih let mariborski bogoslovec Franc Kovačič) in mariborski časnik Slovenski gospodar. (Gl. Ude Lojze: Boj za severno slovensko mejo 1918–1919. Maribor 1977, str. 255–256.) Mariborska Slovanska čitalnica si je l. 1905 za svojo bralnico naročila dvojezični (madžarski in hrvatski) list Muraköz (Medjimurje) (Gl. zapisnik 1. odbora seje dne 22. decembra 1905, spravljen v Pokrajinskem arhivu v Mariboru), ki je izhajal od 1884. do 1918. leta v Čakovcu, kar pomeni, da so se mariborski čitalničarji sprti seznanjali s položajem Hrvatov in Slovencev onkraj ogrske meje. Prekmurce-Sobočance je utegnili privabiti na mariborske slovenske predstave scenograf mariborskega Dramatičnega društva, cerkveni podobar Franc Horvat, ki je takrat slikal cerkvi v zahodnih krajih Prekmurja.

Z. H.: Na galeriji je bilo vse polno ljudi, predvsem delavcev, potem pa razne služkinje, hlapci, ki so z velikim zanimanjem hodili k našim prireditvam, ker so videli, da si bodo nekaj pridobili, torej iz naše literature. Je bilo pri nas posebno dosti take mladine in obrtnikov, katere smo spravili tudi v naše vrste, fante, ki so bili pri nemških in nemškutarskih obrtnikih; bili so kar srečni, ko smo jih spravili k našim prireditvam, najprej kot gledalce, potem pa smo jih pritegnili in so bili naši štativisti in tudi igralci.

B. H.: Kaj pa dijaštvo? Ali je dijaštvo smelo zahajati v Narodni dom?

Z. H.: Dijaštvo je smelo zahajati v Narodni dom. Tudi sodelovali so pri nas. Zelo odlično so se pokazali pri prireditvah, ko smo igrali. Interesantno je bilo tole: ko so dijaki vprašali profesorje, če smejo nastopati, jim je profesor Vales¹³ rekel: »Vi veste za pravilnik, da nihče ne sme javno nastopati. To je oficijelno. Na drugi strani pa morate vedeti, kaj vam veleva narodna dolžnost.« O teh dijaških predstavah bi se dalo mnogo govoriti. Dijaki so nastopali z velikanskimi uspehi z Desetim bratom.¹⁴ To je ena izmed imenitnih točk. Gostovat so tudi šli bodisi v Slovensko Bistrico, Ptuj, Lenart, Ruše itd.

B. H.: Kako pa je bilo s prodajo vstopnic? Ali je bila prodaja vstopnic posebej organizirana?

Z. H.: Prodaja vstopnic ni bila posebej organizirana, kolikor je meni znano.¹⁵ Ljudje so se kar trgali za vstopnice, kadar je bila pač nova prireditev. Mi smo morali večkrat ponavljati kakšne igre, ker so bile razprodane, pa so se ljudje trgali pri blagajnah, da so dobili pravočasno vstopnice. Mogoče je bila predprodaja, pa mi ni jasno.

B. H.: Zdaj pa še nekaj o gostovanjih! Zelo bi me zanimalo gostovanje v Celovcu. Morda veste za kakšne posebnosti? Vem, da ste po predstavi šli na izlet ob Vrbskem jezeru, da so vas lepo sprejeli, da se je z vami peljala godba, da je železnica dala na razpolago vagon...

Z. H.: V Celovcu je bil nekakšen višek! Koroški Slovenci so nas lepo sprejeli in so bili čisto srečni, ko smo tamkaj nastopili. Nudili so nam vse, kar smo rabili. Igrali smo razne igre.¹⁶ Ena od najlepših je bila — najbolj je udarila igra V znamenju križa. Tam so nam dali na razpolago štativiste in gor smo šli samo s solisti. Bili so pa presrečni, ko smo nastopili v hotelu Trabesinger

¹³ Prof. Alfonz Vales je bil nameščen na mariborskem deželnem ženskem učiteljišču. Počeval je predvsem prirodopis, a tudi slovenščino. Gl.: Mirko Lešnik: Zgodovina mariborskega učiteljišča od ustanovitve do konca prve svetovne vojske. — V: 100 let učiteljišča v Mariboru (1863–1963). Maribor 1964, str. 20.

¹⁴ Jurčič-Govekarjevega »Desetega brata« so zaigrali mariborski gimnazijski maturanti (namesto da bi priredili valet) v mariborskem Narodnem domu 14. junija 1914. (Gl. zapisnik odborove seje Dramatičnega društva 2. julija 1914.) Uprizoritev je režiral Makso Snuderl in v njej nastopil tudi kot igralec.

Mariborski gimnazijci so leta 1912 in 1913 prirejali v Slovenski Bistrici predstave v korist mariborske dijaške kuhinje. Prvo leto so uprizorili igro »Testament« (Makso Snuderl: »...smo jo menda posneli po Dom in svetu, ne pomnim, kdo je bil avtor...«). Leto kasneje pa so pripravili Stokovo »Moč uniforme«.

O tem mi je v pismu z dne 16. maja 1979 poročal akademik prof. dr. Makso Snuderl. Hkrati mi je naštel imena tistih svojih tovarišev, ki se jih je mogel spomniti, da so v teh dijaških uprizoritvah sodelovali: Miloš Vauhnik, Božidar Gajšek, Vilko Hren, Milan Rajšp in Dominik Cerjak. Ti so bili tudi med organiziranimi štativisti mariborskega Dramatičnega društva. Takoj po končani prvi svetovni vojski so se znašli v Mariboru med Maistrovimi borel. V Snuderlovi režiji so spomladi l. 1919 sodelovali v uprizoritvi Nušičevega »Svetá« v Narodnem domu.

¹⁵ Hrenova domneva je zmotna. Iz zapisnikov odbornikovih sej mariborskega Dramatičnega društva je razvidno, da je imelo organizirano predprodajo vstopnic, pa celo abonmaje. Kadar pa je kazalo, da obisk kakšne predstave ne bo dober, so razdelili brezplačne vstopnice članom Sokola, Obrtnega društva in Zveze jugoslovanskih železničarjev. Dijaki so imeli poseben popust.

¹⁶ Hrenovo mnenje je zmotno. Mariborsko Dramatično društvo je v Celovcu gostovalo samo dvakrat: 12. maja 1912 z Wilsona Barreta igro V znamenju križa in 13. aprila 1913 z Ladislava Stroupežniškega ljudskim igrokazom Grajščak in kmet. (Gl.: Sirmšek dr. Pavel, n. d., str. 12.)

Zmago Hren kot avstrijski desetnik
med prvo svetovno vojno

in potem so nas povabili, da smo šli s parnikom po Vrbskem jezeru in nam vse razkazali. Potem smo se težko ločili od naših bratskih koroških Slovencev.¹⁷

B. H.: To se pravi, da ste bili večkrat v Celovcu? Ne samo z igro V znamenju križa? Pa veste, s katerimi deli?

Z. H.: Je bilo nekaj iger, vem pa, recimo, samo še za eno, od Jakoba župnika ali kako že. Meni se zdi, da smo s tisto igro V znamenju križa kar dvakrat šli, trenutno nimam na razpolago podatkov, kakšne igre smo takrat igrali.¹⁸

¹⁷ Gostovanje v Celovcu z W. Barretovo »zgodovinsko sliko« V znamenju križa 12. maja 1912 je bilo za tedanje čase veliko organizacijsko, gmotno tvegano, vendar narodno osveščujoče dejanje. Zanj se je z mariborskim Dramatičnim društvom dogovorilo Slovensko delavsko društvo za Celovec in okolico, organizacijsko pa ga je izvedla celovška Narodna čitalnica pod predstvom prof. dr. Franca Kotnika. Predstava je bila v veliki dvorani hotela Trabesinger na Velikovski cesti 5, v »edinem slovenskem narodnem trgovsko-obrtnem podjetju v Celovcu« (po formulaciji v reklamnem oglasu v koroškem časniku Mir). Na pot so šli igralska zasedba V znamenju križa, vendar z manj statisti, godba in pevci mariborskega Glasbenega društva, vsega 45 ljudi. Predstava je na gledalce napravila močan vtis. Dopisnik Slovenskega naroda je omenil: »Odkrito rečeno, pričakovali smo od znanih igrancev iz Maribora veliko, toda take dovršenosti, kakor so nam nudili, nismo pričakovali.« Poleg igranja so gledalce zlasti pritegnili bogata odrska oprema in kostumi. (Kulise je poslikal društveni scenograf Franc Horvat, skice za kostume je izdelal Hinko Nučič, nabavili pa so jih v Pragi s posredovanjem režiserja tamkajšnjega gledališča Urania. — Gl. zapisnik odborove seje Dramatičnega društva 3. novembra 1910). Občinstva je bilo dosti, ker so bile takrat slovenske gledališke igre na Koroškem redke. Na predstavo se je pripeljala skupina Slovencev celo s Tirolskega.

Po predstavi je Glasbeno društvo priredilo še orkestralni koncert, nastopili pa so tudi pevci.

Gostovanje v Celovcu je bil za mariborske gledališčenike družabni dogodek, saj so tisti dan napravili še izlet s parnikom po Vrbskem jezeru.

(Glej: Mariborsko Dramatično društvo v Celovcu. — Mir, Celovec 31(1912)21 25. V., str. 145. Narodna čitalnica v Celovcu. — Slovenski narod, Ljubljana 45(1912)113 18. V., str. 3.

Strmšek dr. Pavel, n. d., str. 10.

¹⁸ Gl. opombo 16.

B. H.: Kako pa v Celju? V Celju ste tudi gostovali?

Aha, niste bili zraven!

Zdaj pa bi mi morda povedali še kaj v zvezi z gledališkim delom. Najprej bi me zanimalo, kako je bilo urejeno, recimo, inspicientsko delo. Baje, da je bil inspicient dijak Makso Šnuderl, kasnejši rektor univerze.¹⁹ Kaj je bilo njegovo opravilo?

Z. H.: Inspicient je imel nalogo, da je spravljal ljudi pravočasno na oder in da je dajal znamenje, kdaj morajo igralci nastopiti. Pripravil je vse, kar je bilo potrebno, in nadziral tistega, ki je imel skrb za rekvizite.

B. H.: Kako ste imeli urejeno tehnično službo? Baje, da je bila garderoba zelo bogata in jo je kasneje ob ustanovitvi l. 1919 prevzelo Narodno gledališče. Zanj je skrbel Poseb. Kako mu je bilo ime?

Z. H.: Jože Poseb! Jože Poseb je bil uslužbenec na pošti. In je bil duša, kar se tiče tehničnega dela in garderobe in vsega skupaj. Tudi njegova hčerka je bila znana igralka, prvokrat je nastopila. Potem je bil še delavec iz tovarne Gabrovec z ženo. Še drugi so delali predpriprave za nastop, praktikable in kulise, pa garderobo za večje igre, recimo za Ustoličenje korotanskih vojvod, V znamenju križa. Mnogo dela je še bilo pri razsvetljavi. Imeli smo plinsko luč, takrat.²⁰ Včasih smo morali postaviti lepe scene, a nam je bilo zelo otežkočeno, vendar nam je uspelo. Nismo pustili dela samo delavcem, zagrabili smo in tudi mi pridno pomagali. In uspehi so bili vedno tu!

B. H.: Kaj pa kulisarija in razni odrski rekviziti? Baje je bilo vse to dobro pripravljeno, kar se vidi tudi po fotografijah. In tu je imel glavno roko Horvat. Ta je bil cerkveni slikar. Torej, podobar, ne?²¹ Kako se je odvijalo to delo?

Z. H.: Posojilnica²² nam je dala na razpolago oder in najbolj nujne kulise, ki so bile tam v dvorani. Uporabljati smo jih morali tako, da so služile našemu namenu. Vendar so nekatere igre zahtevale dosti večji obseg, kulise in odrsko opremo, vendar smo uspeli, ko smo vsi skupaj prijeli, da smo lahko postavili res primerne pripomočke. Še dobro vem, kako sijajno je bilo, ko smo prvič nastopili in zagledali pri Martinu Krpanu²³ kobilo, ki so jo privlekli na oder. Ljudje so se čudili, od kod je, vendar nam je uspelo spraviti na oder tudi druge stvari, pri Krpanu itd.

B. H.: Kaj so tehnični sodelavci, recimo Horvat, dobili kakšen denar za svoje delo?

Z. H.: Slikar Horvat je bil po poklicu slikar in je dobil denar za tisto, kar je delal več dni — plačano, ker je več dni delal na tistih delih. Bilo je tudi nekaj

¹⁹ Moja domneva, da je bil Makso Šnuderl inspicient mariborskega Dramatičnega društva, je brez podlage, saj tudi ni bil med njegovimi statisti. Inspicient je bil gimnazijec Vilko Hren, brat Zmaga Hrena. (Sporočilo akademika prof. dr. Maksa Šnuderla meni 16. maja 1979.)

²⁰ L. 1914 so nameravali v Narodnem domu namestiti električni generator, da bi mogli v dvorani in na odru uporabljati električne luči. Toda vojska jih je prehitela in jim namero preprečila.

²¹ Franc (Frančišek) Horvat, roj. 30. novembra 1870 pri Sv. Antonu v Slov. goricah, je bil cerkveni podobar. V Gradcu je obiskoval obrtno šolo, nekaj časa tudi deželno akademijo. Poslikal je več cerkva na Štajerskem, Hrvaškem in v Prekmurju. Slikal je kulise za podeželske odre na Štajerskem in bil med vojskama »dekoracijski slikar v Narodnem gledališču v Mariboru.« L. 1941 so ga okupatorji izgnali v Srbijo, kjer je v Beogradu 26. junija 1943 umrl.

(Gl.: Bele V., Rožman dr. Gr., Dostal L., Stegenšek dr. A.: Naši cerkveni kiparji (!). — Ljubitelj krščanske umetnosti, Maribor 1 (1914)2, str. 72. Naše slike. — Dom in svet, Ljubljana 13(1900) str. 192.; SBL I str. 330–339.; Podatki prof. Viktorja Vrbnjaka iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru.

²² Lastnica Narodnega doma.

²³ Predstava je bila v prvi sezoni 17. aprila 1910. — Gl. RSG, str. 373.

drugih delavcev, ki so bili res plačani, vsi drugi delavci pa so delali popolnoma zastoj. Iz samega navdušenja, da smo tudi Slovenci sposobni kaj napraviti.

B. H.: Ampak Dramatično društvo vam je kdaj ob zaključku sezone priredilo kakšen večer ali kaj takega?

Z. H.: Dramatično društvo je moralo gledati na blagajno, da smo lahko kupili marsikatero drugo, bolj važno stvar. Za kakšen požirek so že dali.

Je pa, kot sem pozabil povedati, naša garderoba bila zares velika. Imeli smo srečo, da je tovariš Kejžar dobil iz Trsta ogromno količino garderobe, ki nam je služila potem kot nekakšna prava podlaga. Potem so jo izpopolnjevali naši člani in članice. Delali so brezplačno in pomagali, da se je povečala naša garderoba, katero smo potem odstopili Narodnemu gledališču v Mariboru.²⁴

B. H.: Hinko Nučič naj bi imel že pred prvo svetovno vojno dramsko šolo v Mariboru. Potem iz tega ni bilo nič. Šolo je prevzel Boc. Kako pa je ta šola delala?²⁵

Z. H.: Boc je bil naš režiser. Pri izbiri posameznih diletantov je imel kar srečno roko, imel lepe uspehe. Obenem je vodil tudi maskiranje. Enkrat smo imeli tudi poklicnega brivca, ki je delal v nemškem gledališču; prihajal je k našim prireditvam in nam pomagal.

B. H.: Kako pa je Boc delal v dramski šoli? Čisto po igralski plati? Ali ste študirali posamezne odlomke, recitacije ali kaj takega?

Z. H.: Boc je imel precej vpogleda v gledališka dela. Baje je imel nekega znanca ali sorodnika na neki šoli. Zahteval je, da se pravilno recitira in pravilno izgovarja in pravilno naglaša v posameznih stavkih, in je tudi pri nastopih, bodisi na odru, bodisi pri vajah forsiral gotovi red in ga tudi dosegel.

B. H.: Ali so hodili mariborski diletantje pomagat na deželo društvom, ki so se ustanovljala? Recimo v Ptuj?

Z. H.: Tudi v Ptuj in drugam so šli naši, v Lovrenc na Pohorju, v Slovensko Bistrico. Dostikrat se je zgodilo, da so imeli diletantje kakšnega igralca iz Maribora, recimo, da je bil tja premeščen. Tamkaj so potem ustvarjali dramatične odseke in so imeli povezavo med seboj.

Majer je npr. bil v Gorici in je imel tam neverjetno lepe uspehe. Nam je bilo seveda žal, da smo ga izgubili, vendar samo za kratek čas, ker je potem prišel spet nazaj.²⁶

²⁴ Mariborsko Dramatično društvo je osnovo odrske opreme, kulis in kostumov dobilo od gledaliških odsekov Slovenske čitalnice in Delavskega bralnega in pevskega društva Maribor. Množilo jih je z nakupi, ki jih je s finančno podporo večkrat omogočila mariborska Posojilnica. Krepko sta se oprava in garderoba povečali v sezoni 1910/1911, ko je doživelo finančni polom mariborsko poklicno nemško mestno gledališče. Takrat je društvo od njegovega zakupnika in direktorja Carla Dorra odkupilo za 2000 kron odrske opreme. (Zapisnik občnega zbora mariborskega Dramatičnega društva 18. maja 1911.) Tedaj je ugotovilo, da je »glede garderobe društvo popolnoma preskrbljeno«; omogočilo da mu je »skoro vsako, še tako luksurižno opremljeno predstavo«. O tem, da bi društveni predsednik Ivan Kejžar za Dramatično društvo nakupil gledališko garderobo v Trstu, ni poročil. Res pa se je predsednik Kejžar 1. 1913 dogovoril s Tržačani (s poklicnim Slovenskim gledališčem?), da bodo mariborskemu Dramatičnemu društvu posojali garderobo. Takšen dogovor je društvo imelo tudi z ljubljanskim slovenskim gledališčem.

²⁵ Dramatično društvo je želelo poleti 1910 – torej po svoji prvi sezoni – imeti dramsko šolo. Vodil naj bi jo ljubljanski igralec in režiser Hinko Nučič. (Gl. zapisnik odborove seje 12. maja 1910.) Društvo se je z njim pogajalo, pogodilo pa se ni. Dramsko šolo je kasneje, od poletja 1912 vodil društveni režiser Josip Boc. Ta se je spričo težav, ki so jih imeli s šminkanjem igralcev, leta 1914, še pred izbruhom prve svetovne vojne, odločil in začel društveno šolo za šminkanje.

²⁶ Franjo Majer, trgovski nameščenec, je bil eden najdelavnejših in najbolj priljubljenih igralcev mariborskega Dramatičnega društva. Konec 1. 1912 se je preselil v Gorico, tam v okviru Sokola zasnoval gledališče, vendar se je že naslednje leto vrnil v Maribor, kjer je bil izvoljen v odbor in intendant Dramatičnega društva.

V tem smislu je treba popraviti navedbo o njem v Slovenskem gledališkem leksikonu II, str. 405.

B. H.: Kako pa je bilo z oglaševanjem predstav? Baje ste imeli silne težave z njim. Se tega spominjate?

Z. H.: Plakataranje je bilo zelo težavno, ker smo smeli plakirati samo na slovenskih hišah, teh pa je bilo prokleta malo v Mariboru, ker je bil kapital v nemških rokah. Tako na primer nismo smeli imeti naše zastave na Narodnem domu, nismo je smeli obesiti na cesto, temveč na dvoriščno stran. Tako so nam pač Nemci pri vsaki priliki nagajali, a mi smo si znali pomagati. Čez noč smo plakirali, predvsem pa smo delili listke. Takšna je bila naša agitacija, sicer pa niti ni bila potrebna.

B. H.: Ali ste delili listke takole po maši, ali ob kakšnih priložnostih?

Z. H.: Delili smo jih tudi masi ljudi. Za predstave pa so izvedeli tudi po naših časopisih. Sami so se zanimali zanje in prihajali k nam in so videli pri tem velik napredek.²⁷

B. H.: Kako pa je bilo s tisto zadevo z »železno zaveso«? Prej železne zaveso v Narodnem domu ni bilo. Potem je magistrat prepovedal predstave, to je bilo, mislim, 1912. leta. Ta prepoved je bila najbrž utemeljena s tem, da je bil v 19. stoletju velik požar v Burgtheatru. Potem so v Avstriji pač zahtevali, da ima vsako gledališče tudi železno zaveso. Baje da je Celjan Rebek uredil to zadevo, mislim na mariborskem odru, kaj ne?

Z. H.: Mariborčanom je policija zabranila predstave tako dolgo, dokler ne bi imeli železne zaveso. In se je to zavleklo skoraj za pol sezone. Nam pa je tovariš Rebek to zelo lepo in v popolno zadovoljstvo rešil, tako da smo imeli v redu vse to, kar so oblasti zahtevale od nas.²⁸

B. H.: S katerim režiserjem ste najraje delali?

Z. H.: Z vsemi, ker so bili vsi prav dobri.

B. H.: Še eno vprašanje: Ali je bilo med mariborskimi igralci v Dramatičnem društvu kaj trenja za vloge, ali so obstajala kakšna drobna gledališka nasprotja?

Z. H.: Ja, so bile malenkostne stvari, tudi. Med drugim se je zgodilo tudi to, če si priključim v spomin: Med našimi diletanti je bil eden precej nepriljubljen. Takrat je že kolikor toliko zaslužil, ker je bil v službi, zato nas je gledal s strani in nas briskiral. Nekoč je imel vlogo, v njej je prišlo na vrsto, da se ga

²⁷ Dramatično društvo je imelo za Avstro-Ogrske ves čas hude bitice z mariborskim nemškim mestnim svetom, ki nikakor ni maral dovoliti, da bi se v »nemškem mestu« pojavili slovenski gledališki plakati. Zato je društvo predstave oglaševalo po slovenskih časnikih, vanje prilagalo reklamne letake za predstave, jih pošiljalo mariborskim trgovcem – Slovencem, da so jih razobesili po lokalih, rodoljubom in gostilničarjem po deželi, delilo pa jih je tudi obiskovalcem predstav. Društvo in slovenski politični zastopniki so se zastran prepovedi oglaševanja predstav z lepaki pritoževali mestnemu svetu, državnemu namestništvu v Gradcu in upravnemu sodišču na Dunaju. Prvič so bili slovenski gledališki plakati nalepljeni po Mariboru 27. februarja 1913 za predstavo O. Masterjevega Ben Hurja. Toda ker so člani društva (Stegnar, Troha in neki delavec) s tem prekršili formalne predpise, so bili aretirani, plakati pa prelepljeni. Problem javnega razobežanja slovenskih gledaliških plakatov po Mariboru ni bil razrešen do razpada Avstro-Ogrske. (Gl.: Strmšek dr. Pavel, n. d., str. 5–7.)

²⁸ Po zelo uspešni sezoni 1909/1910 in še boljšem začetku naslednje sezone je mariborski mestni magistrat zavrnil razgibano kulturno delo v Narodnem domu, tako da je z odločbo 13. marca 1911 prepovedal v veliki dvorani Narodnega doma vse predstave in koncerte, dokler se ne pravi železna zavesa na odru. Gledališka sezona se je tedaj morala končati že marca. S tem je odpadlo tudi novo gostovanje ljubljanskih slovenskih gledališčenikov. Lastnica Narodnega doma Posojilnica v Mariboru je takoj poskrbela za železno zaveso, v vse lokale je napeljala »zasilno luč in še druge varnostne naprave, hkrati pa se je pritožila na upravno sodišče na Dunaju zoper magistratovo odločbo. Dunajsko sodišče je razsodilo, da magistrat ni pristojen za reševanje gledaliških zadev – zanje je imelo skrbeti c. kr. namestništvo v Gradcu. A odgovor je prispel takrat, ko so bile sporne pomanjkljivosti že odpravljene. Nova gledališka sezona pa se je mogla začeti šele 3. decembra 1911.

Železno zaveso je izdelal Ivan Rebek, ključavničar iz Celja, organizator slovenskega obrtništva, politik in gledališki ljubitelj. (Gl.: I. K. (= Ivan Kejžar: Slovensko gledališče v Mariboru. – Mariborski slovenski koledar za leto 1913. Letnik I. Maribor, Vilko Weigl 1912, str. 63–64. O Ivanu Rebeku gl. SBL III, str. 58.)

premlati. Na tisto vlogo smo opozorili nemškega direktorja Siegeja,²⁹ da bo videl lep pretep. Takrat smo fanta tako premlatili, da nas je potem pustil pri miru.

B. H.: Sedaj ste me spomnili Siegeja, direktorja nemškega gledališča. Kakšni pa so bili odnosi med nemškim gledališčem in Dramatičnim društvom?

Z. H.: Odnosi so bili kar dobri. Oni so prihajali tako incognito k nam, da so videli, da smo bili — oziroma da so bili naši ljudje talentirani. Med drugim so nas poklicali na neko prireditev Schillerjevih Razbojnikov. Nemško gledališče namreč ni imelo primernega zbora diletantov, zato so nas naprosili za pomoč. Prišli smo tja in nastopili. Med nami je bila kar lepa povezava. Pokazali smo, da smo organizirani. Omenim naj še to, da smo imeli svojo skupino; največ je bilo dijakov, nekaj uslužbenecv in javencev, obrtnikov itd. Zbirali smo se, in s tem kadrom je lahko odbor računal, da bomo nastopali, kjer nas bodo rabili. Imeli smo svojo zastavo in tudi svoj ožji odbor in so nas povsod zelo lepo upoštevali. Tisto zastavo pa smo potem dali v muzej. Pozanimal se bom, če še sploh obstaja tista zastava. Na eni strani smo imeli masko Sofoklesa in grozdje in favna z napisom Organizacija naprednih statistov Maribor.³⁰

B. H.: Še eno vprašanje: Narodnostna napetost v Mariboru je bila tiste čase zelo huda. Zdaj je vprašanje, ali je nemško gledališče bilo v tem toku ostrega nacionalizma ali pa so bile med nemškim gledališčem in Dramatičnim društvom vendarle neke vezi po liniji gledališke umetnosti.

²⁹ Zmagov Hren je imel v mislih direktorja mariborskega nemškega mestnega gledališča Gustava Siegeja iz gledališkega rodu Siegejev, ki je v gledališkem življenju nemškega Maribora odigral vidnejšo vlogo. Gustav Siege je postal direktor mariborskega nemškega gledališča v sezoni 1913/1914. Ker pa je le slabo uspevalo, je Siege l. 1914 zaprosil za koncesijo, da bi lahko uprizorjal tudi kinematografske predstave. Gustav Siege je imel kinematograf v nekdanji kazinski kavarni. Med vojskama se je imenoval Kino Apolo. Z njim se je Gustav Siege preživljal, potem ko je s sezono 1918/1919 zaključilo delo mariborsko nemško gledališče.

³⁰ Za uprizoritve z veliko komparzerije je mariborsko Dramatično društvo potrebovalo številne statiste npr. v uprizoritvah V znamenju križa, Ben Hur, Quo vadis?, Naš župnik, Gospod Jakob). V drugi sezoni, 1910/1911, je na priložo nastopilo kar 186 diletantov in 112 diletantk. Statisti so bili večinoma dijaki mariborskih srednjih šol. Bili so razposajena družina. Njihov vodja je bil Miloš Vauhnik, rojen 2. junija 1895 v Sentilju; maturiral je l. 1914 na mariborski gimnaziji, med vojskama pa je bil odvetnik v Mariboru. Ta je v dijaški uprizoritvi Jurčič-Govekarjevega Desetega brata 14. junija 1914 odlično odigral Krjavija, zato mu je ime ostalo za vzdevek (Miha Krjavelj).

Ker se je mladih statistikom zezdalo, da jim društveni odbor ali tehnični vodja Josip Poseb kratita pravice, so se združili v neformalno »Društvo narodno-naprednih slovenskih statistikov v Mariboru«. V njem ni bilo mesta za klerikalno ali nemučersko usmerjeno mladino. Takó organizirani statisti so pri vodstvu Dramatičnega društva dosegli, da so po vsaki predstavi dobili za nagrado sodeček piva in veliko skledo fižolove solate s čebulo.

V igrivi razposajenosti so si statisti omislili še zastavo. Sin cerkvenega podobarja Franca Horvata je na polovico stare materine rjuhe naslikal staroškó igralsko masko, okrog nje napisal ime društva, obrobil pa ga je s slovensko trobojnico. Zastavo so nasadili na sulico — gledališki rekvizit. Na zastavo so morali ob komičnem obredu priseči novi člani društva.

Ob izbruhu prve svetovne vojske jo je spravil pri sebi doma inspicient Vilko Hren, brat Zmaga Hrena. Ko je avstrijska policija stikala za revolucionarnimi prepovedovci, je nekoga avgustovskega dne 1. 1914 sam mariborski policijski inšpektor Niemer aretiral Vilka Hrena, pri katerem je odkril zastavo družine statistikov. Zaradi trobojnice na zastavi je avditor Seliger Vilka Hrena obtožil prepovedovske konspiracije s Srbi. Obtoženi je komajda dokazal, da je maska na zastavi prerisana iz šolske knjige in ne prikazuje srbskega kralja Petra I. Vilka Hrena so izpustili iz zapora šele pozimi. Prisluzil si je oznako p. v. (politisch verdächtigt), zaradi česar je kasneje v avstrijski vojski hudo trpel.

Zastava je bila spravljena v arhivu mariborskega policijskega poveljstva. Ob prevratu 1. 1918 sta jo Maistrova prostovoljca Vilko Hren in Miloš Vauhnik s še nekaj nekdanjimi statisti odkrila na policiji in jo na čelu četice odnesla čez Maribor v stanovanje Vilkovih staršev. O tem glej: (Spurius): Veleizdajalska zastava. (Resnična povest). — Mariborski delavec, Maribor 2 (1919) 57, 11. III., str. 1; 58, 12. III., str. 1; 59, 13. III., str. 1. Snuderl Makso: Iz starega Maribora. Izdajalska zastava. — Večer, Maribor 26 (1970) 118, 23. V., str. 9.

Akademik prof. dr. Makso Snuderl mi je v pismu z dne 31. marca 1979 sporočil, da za Spurijev članek v Mariborskem delavcu ni vedel; njegov opis delovanja mariborskih statistikov in njihovih težav s policijo je nastal tedaj neodvisno od Spurijevega članka izpred šestdesetih let. Po Snuderlovem mnenju se je za psevdonim Spurius skrnil njegov gimnazijski tovariš Miha Krjavelj — predsednik nekdanjega društva statistikov Miloš Vauhnik. V pismu mi je dr. Snuderl tudi razkril, da je Vilko v njegovem članku v Večeru brat Zmaga Hrena Vilko Hren, danes 89-letni upokojeni kapetan, ki živi v Ljubljani, Miloš pa danes 84-letni upokojeni odvetnik dr. Miloš Vauhnik, ki živi pri hčerki v ZR Nemčiji.

Zmago Hren — osemdesetletnik

Z. H.: Po liniji umetnosti je bila neka povezava. Kajti oni so vedeli, da smo mi diletantje in so nam šli zelo na roko, pa smo jim tudi mi bili pripravljeni svetovati in priskočiti na pomoč.³¹

B. H.: Mislim na to, ali je bilo mariborsko nemško gledališče prava ekspozitura nemškega nacionalizma.

Z. H.: Ekspozitura je včasih bila, kadar so na primer dajali razne igre, ki so smešile Slovane sploh, na primer, če omenim *Der Böhmermann aus Amerika*.

³¹ Do kakšnih tesnejših povezav med Dramatičnim društvom in nemškimi mestnimi gledališčem ni prišlo. O njih ni v zapisnikih društvenega odbora nič brati. Res je kdaj pa kdaj prihajal šminkar igralce Dramatičnega društva brivec in frizer poklicnega nemškega gledališča, najbrž so si slovenski gledališčniki izposodili v njem kakšne rekvizite ali odrsko opremo (a to na docela poslovni podlagi), res so utegnili kdaj pa kdaj nastopiti v nemški uprizoritvi kakšni statisti iz vrst Dramatičnega društva, in res si je utegnil kdaj ravnatelj nemškega gledališča ali kakšen igralec ali režiser ogledati iz radovednosti predstave slovenskih gledališčnikov. To pa je bilo tudi vse.

Mariborsko nemško poklicno gledališče ni bilo na visoki umetniški ravni. V prizadevanju, da bi si zagotovilo občinstvo, je imelo kaj pisan program. Velik delež v njem je bil odmerjen operam in dramski plaži, ki naj bi gledališču omogočile gnotni prežitek. Slovenci so v mariborsko nemško gledališče kar zahajali. Član mariborskega Dramatičnega društva Ivan Skvarča je na občnem zboru 23. maja 1913 ta pojav napadel s trditvijo, da je »v mestnem nemškem gledališču povprečno pri vsaki predstavi ena tretjina Slovencev«. Vsekakor je imel v mislih narodno ne dovolj ovedene Slovence.

V tej igri je bilo polno žalitev slovenskega naroda, posebno Čehov.³² Potem pa so se spremenili razni direktorji in se zamenjali, tako da lahko rečem, da so se nasprotja nekako ublažila.

B. H.: Ali je s sodelovanjem v Dramatičnem društvu ta skupina igralcev gojila poglobljeno družabno življenje? Ali je po tej plati društvo pomagalo narodnostnemu ovedanju v Mariboru in okolici?

Z. H.: Kar se družabnosti tiče, lahko rečem, da je bilo zelo prijetno. Po predstavah smo vedno posedeli skupaj v prostorih Narodnega doma. Imeli smo velike debate, kar se je navadno razvilo v domači ples, imeli pa smo tudi prireditve v večjem obsegu, ki so jih pripravljale razne organizacije, na primer sokolsko maškarado, čitalniški ples, itd. Za maškarado smo lahko dobili iz garderobe Dramatičnega društva kostume. Tako je nastala bolj pestra maškarada. Takrat smo lahko nudili nekaj zares kvalitetnih mask.

B. H.: Kako pa so amaterske igralce Dramatičnega društva obravnavali v celotnem narodnem gibanju, tu v Mariboru? So jih upoštevali?

Z. H.: Zelo so jih upoštevali, posebno našega dragega Majerja Frančka-Franja.³³ On je bil ljubljenec vseh žena, ne samo poročenih. Tudi drugih! Ker si je s svojim šarmom znal pridobiti naklonjenost. Pa tudi drugi, ker so pokazali, da ne znajo samo igrati, temveč so bili silno družabni in podjetni in se je narodnostna familija povečala vedno, ko so bili v družbi posamezni naši diletanti in člani drugih organizacij.

B. H.: Hvala lepa!

³² Zmago Hren je imel v mislih burko Ein Böhm aus Amerika, ki so jo igrali npr. v nedeljo 8. februarja 1914 kot »nedeljsko popoldansko predstavo za ljudstvo po znižanih cenah«. — Gl. Marburger Zeitung 53(1914)13, 7. II., str. 5.

Dramatično društvo pa se je zoper podobno igro tudi uprlo. Ko je mariborsko nemško poklicno gledališče maja 1912 pripravljalo uprizoritev drame Waldbrand graškega dramatika Ernsta Ritter von Dombrowskega, je odbor Dramatičnega društva na seji 30. maja 1912 sklenil protestirati pri mariborskem okrajnem glavarstvu in zahtevati, da se uprizoritev prepove, češ da »blati naše slovensko ljudstvo in hujska proti Slovincem ter neti sovraštvo med narodi, ki so naravno prisiljeni živeti eden poleg drugega«.

O zadevi je pisal časnik Slovenski narod v notici »Waldbrand« v Mariboru — SN 45 (1912) 119, 25. V., str. 2 — odgovarjal pa je nanjo s komentarjem Was in Marburg nicht aufgeführt werden darf mariborski nemški časnik — Marburger Zeitung 51 (1912) 65, 30. V., str. 4.

³³ Gl. op. 1.

Témoignages sur le théâtre slovène de Maribor avant la première guerre mondiale

En 1966, l'auteur de l'article a parlé avec le «petit personnage de théâtre», Zmago Hren (1893—1976) qui fut figurant auprès du Cercle dramatique de Maribor (fondé en 1909) et qui participa à ses représentations déjà avant la première guerre mondiale, dans les années de 1909 à 1914. (Maribor n'eut de théâtre professionnel qu'après la première guerre mondiale). Le feu Hren pouvait donc raconter des choses intéressantes sur la fondation du Cercle dramatique, sur son répertoire, sur ses conseillers dramatiques, sur ses metteurs en scène et ses interprètes, sur les répétitions qui avaient lieu deux fois par semaine et comptaient de 10 à 15 pour une pièce ou même 20 pour une pièce plus importante. Il se souvient de l'expression sur la scène et du public qui venait nombreux au théâtre même des pays éloignés, parfois même en calèche décorée, de la tournée magnifique du Cercle dramatique à Celovec où on avait une riche monture de scène tandis que leurs costumes furent achetés à Prague ce qui fut une action importante du point de vue financier et organisationnel. Le figurant Hren se souvient aussi de l'école d'art dramatique en 1912 qui était dirigée par le metteur en scène Josip Boc. Hren a raconté aussi que les figurants de théâtre slovènes avaient même leur propre organisation avec l'étendard à Sophocles et qu'ils eurent après chaque représentation un barillet de bière comme prix avec un grand plat de salade d'haricot secs aux oignons. Il raconta beaucoup d'autres détails qui furent très importants dans la vie de théâtre de l'époque.